

RÉPÁSI ILDIKÓ

Határon túli tapasztalatok az iskolai könyvtári munkában

Nagy megtiszteltetés és öröm számomra, hogy részt vehetek ezen a konferencián. Répási Ildikónak hívnak, a II. Rákóczi Ferenc KMF könyvtárosa vagyok.

Előadásom központi témája az iskolai könyvtárak helyzete és szerepe Kárpátalján, azonban a téma világosabb áttekinthetősége (érthetősége) okán célszerűnek látom egy átfogó áttekintést adni a magyar nyelvű közoktatás alakulásáról a háború után. Ez azért is látszik indokoltnak, mivel anyaországi testvéreink igen hiányosan, vagy egyáltalán nem ismerik Kárpátalja jelenlegi közoktatási viszonyait, még kevésbé a mai helyzet kialakulásának történetét.

Kárpátalja a Kárpát-medencének az a régiója, melynek magyarságáról a legkevesebb információ jutott el az anyaországba az utóbbi fél évszázad folyamán. Ennek magyarázata egyrészt a vasfüggöny minden más határszakasznál szorosabb zárása, másrészt a magyarság helyzete problémamentességének hirdetése a szovjet kormányzati szervek részéről és ennek elfogadása az anyaországi oldalról, ha egyáltalán a tizedrangú kérdések között szóba került a magyar nemzeti kisebbség helyzete. Fokozott mértékben vonatkozik mindez az oktatással kapcsolatos kérdésekre, mivel közismert tény, hogy a közösségek megmaradásának elsődleges feltétele anyanyelvük megőrzése, ami az asszimiláció elkerülésének legfőbb biztosítéka. Mivel a kárpátaljai magyarságnak a szovjet érában nem volt olyan szervezete, amely összefogta és irányította volna az anyanyelv megőrzésére irányuló különböző törekvéseket, ezért megmaradásunk az emberek egyéni ragaszkodásának és hűségének eredménye nemzetéhez, anyanyelvéhez. Kétségtelenül szerepe volt egy önvédelmi magatartásforma kialakulásában azoknak a magyarellenes intézkedéseknek is, amelyeket a szovjet hadsereg Kárpátaljára való bevonulása után hoztak, mivel 1945-ben Kárpátalja lakosai egy új állam polgárai lettek. A magyarság még nehezebb körülmények közé került. Megkezdődött a tudatos és nem tudatos betelepítés.

Feje tetejére állították az erkölcsi értékrendet, a magyar értelmiséget lefejezték, a falvak életét irányító és meghatározó embereket kulákklistára sorolták be, az egyházakat feketelistára tette az ateista világszemlélet, az új hatalmi struktúra a magyarlakta településeken is idegenből jött vezetőkől és helyi lumpen elemekből verbuválódott székértelőlőkből állt össze.

Városaink – Ungvár, Munkács, Nagyszőlős – elvesztik magyar többségű jellegüket. Beregszász még állja a harcot, de meddig?

A háború utáni zűrzavaros helyzet nem kedvezett az iskolarendszer gyors újraindításának. A magyar nyelvű oktatás 1944 után csak általános iskolai szinten indult meg. Mivel a szovjet oktatáspolitikai elsődleges céljai közé tartozott az írástudatlanság felszámolása, így a Szovjetunió célul tűzte ki, hogy az összes állampolgárának érettségivel kell rendelkezni, azaz kötelezővé tették az érettségit adó középiskolai oktatást. A hatvanas évek elején kialakult az egész magyarlakta területet átfogó magyar tannyelvű iskolahálózat. Így már a szovjetrendszer éveiben mindegyik oktatási intézményben

működött könyvtár, már csak azért is, mert a tankönyvek központosított elosztási rendszerben jutottak el a tanulókhoz, s ezt a könyvtárak bonyolították, s a mai napig ők bonyolítják le. A tanulók kikölcsönzik a tankönyveket, s a tanév végén visszaadják a könyvtárnak.

Időközben újabb ragyogó ötlet alapján akarták birodalmi eszméktől vezérelve előbbre vinni az oktatás rendszerét az internacionalista iskolák kialakításával. Ennek a rendelkezésnek nyilvánvaló célja a magyar nyelvű iskolák, ezzel a magyar nyelvű oktatás megszüntetése. Szinte minden faluban a magyar osztályok mellett párhuzamosan orosz osztályok is nyíltak, s a magyar gyerekek közül sokan ezekben tanultak.

Az eredmény: 1979-ben már csak 31 magyar középiskola volt Kárpátalján. A kilencvenes évek elejére 86 magyar iskola maradt, ebből 29 csupán a középiskola.

Kárpátalja többnemzetiségű vidék: ukrán, orosz, magyar, ruszin, román, szlovák a nagyobb nemzetiségi csoportok. Egymás nyelvének és kultúrájának megismerése és kölcsönös tisztelete a megbecsülés példája is lehetne. Mindenkinek szíve diktálja, hogy milyen iskolába írhatja gyermekét. Az azonban furcsa, hogy a család otthon magyarul beszél, de a gyerek alig olvas és ír magyarul. Az emberek megpróbálták alkalmazkodni a túlélés, az előrelépés, a megmaradás reményében. Ez nyilván azzal volt magyarázható, hogy a magyar nemzetiségű szülők igen jelentős része a 70-es, 80-as években orosz vagy ukrán iskolába íratta gyermekét, mondván: a magyar nyelvvel itt úgysem megy semmire. Soha véget érni nem akaró, olykor lélek-és gyermeknyomorító éveknek kellett eltelniük, míg nálunk is egyre többen éreztek rá: igazán mély tudásra csak anyanyelvén tehet szert minden ember. Így aztán a 90-es évek elejétől egyre inkább felfelé ívelt a magyar tannyelvű iskolák tanulóinak létszámmutatója. Persze ebben egy másik tény is közrejátszott. 1989-ben a gorbacsovi enyhülés első jeleire a kárpátaljai magyarság gyorsan magára talált, s saját kezébe vette sorsa jobbítását. Megalakult a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség 1989. február 26-án. Sokirányú és szerteágazó tevékenysége mellett a magyar oktatási intézmények könyvtárainak működésében is gyökeres változásokat hozott a megalakulása. Lehetővé vált szervezett keretek között könyvek humanitárius segélyként való behozatala Magyarországról nagyobb tételekben, s az elosztást szintén a szövetség vállalta magára. Olyan helyeken is könyvtári sejteket szervezett a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, ahol nem működött magyar oktatási intézmény, de a szórványban élő magyarság létrehozta a Szövetség alapszervezeteit.

A Szövetség keretein belül Oktatási Bizottság alakult, amely felvállalta az oktatással, az anyanyelv ápolásával, megőrzésével kapcsolatos problémakört az óvodától kezdve a felsőoktatási intézményekig. Ez a tevékenységi kör olyan sokrétűnek bizonyult, hogy világossá vált egy önálló szakmai szervezet létrehozásának szükségessége. Ennek a szakmai szervezetnek a megalakulására 1991. december 8-án került sor Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség néven.

A KMPSZ kezdetben folytatta azt a gyakorlatot, amit a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, vagyis magyarországi könyvgyűjtések szervezése, a határon való átszállítása és az iskolákba való eljuttatása. Nagyszabású akciói keretében két ízben juttatott el könyvadományokat a határon túli magyar gyűjteményekbe a Duna Televízió. Ily módon jelentős mennyiségű tankönyvvel, szépirodalmi művel, tudományos könyvvel gazdagodtak a magyar oktatási intézmények könyvtárai. Ukrajna gazdasági mélyrepülése folytán ez lett az egyetlen módja a könyvtárak gyarapodásának.

A pedagógusszövetség megalakulása után nyomban hozzálátott olyan égetően fontos kérdések megoldásához, mint a magyar iskolák vegyes iskolákká való átalakulásának megállítása, a korábban vegyes tannyelvűvé alakítottak újra önálló magyar iskolákká való visszaállítása, elemi iskolák általános iskolákká fejlesztése. Mivel az egyházak Ukrajna függetlenné válása óta szabadon tevékenykedhetnek, egyházi vonalon több líceum kezdte meg működését. (Nagybereg, Nagydobrony, Técsői, Péterfalvi Református Líceum, Munkácsi Római Katolikus Líceum, Karácsvai Görög Katolikus Líceum). Jelenleg az egyházi líceumok és gimnáziumok mellett 34 állami középiskola, 56 általános iskola, 14 elemi iskola, 6 vasárnapi iskola működik Kárpátalján, ahol magyar nyelven folyik az oktatás. A magyar óvodai csoportok száma 60.

A KMPSZ megalakulásától kezdve különös gonddal fordult a szóránymagyarországi problémái felé. Tudniillik azokon a vidékeken, ahol a „kisebbségek kisebbsége”, a szóránymagyarországi él, egyedül a templomokba eljáró idősebb generáció őrizte meg a magyar szót. A szövetség komoly munkát fejt ki a szóránymagyarországi él oktatás fejlesztése érdekében. Sorra nyílnak magyar osztályok, magyar óvodai csoportok. Sajnos az ukrán állam nem igazán támogatja ezeket a kezdeményezéseket. Így nagyon sok akadályt leküzdve, nagyon sok szervezésnek, anyaországi segítségnek köszönhetően ma már egyre több Felső-Tisza-vidéki faluban nyílnak magyar osztályok, magyar iskolák. S ha kezdetben nehezen is birkóztak meg a feladattal, bizonyosodott, hogy a magyar kultúra „napszámosaiként” képzelik el további pályájukat.

Felmerültek azonban olyan igények, amelyek szükségessé tették egy szakosodott részegység kialakítását a Pedagógusszövetség keretein belül. 1994-ben megalakult a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa, melynek célja a felmerült problémák orvoslása, az igények minél szélesebb körű kielégítése.

De a legnagyobb gondot az jelentette, hogy az Ukrajnában érvényben levő tantervek nagy mértékben eltérnek a magyarországi tantervektől úgy felépítésükben, mint koncepciójukban. Ezért a Magyarországon kiadott tankönyveket csak részleteikben használhatták a tanulók és tanárok, gyakran be kellett cserélni a tankönyveket olyanokra, amelyek tartalmazták az ukrán tanterv szerinti folytatását a tananyagban. Szükségessé vált olyan tankönyvek megírása, melyek igazodtak az ukrán tantervekhez. Ugyanez érvényesült a munkafüzetek, egyéb oktatási segédanyagok vonatkozásában is. A Tankönyvtanács pályázati úton elindított egy tankönyvkiadási folyamatot, valamint pályázatot hirdetett munkafüzetek megírására is.

A KMPSZ Tankönyv- és Taneszköztanácsának önálló könyvkiadói tevékenysége 2001-ben kezdődött. Első kiadványuk, a *Szindbád, Gulliver meg a többiek* világirodalmi szöveggyűjtemény, melyet *Barkáts Aliz* állított össze a közoktatási tanintézmények 5. osztálya számára. Ettől az időponttól a Tankönyv- és Taneszköztanács folyamatosan ad ki könyveket a Kárpátalján működő magyar tannyelvű iskolák számára. A kiadványok főleg hiánypótló segédkönyvek a pedagógusok munkájának eredményesebbé tételére, a tanulók tudásszintjének emelésére, valamint a gyermekirodalom kárpátaljai művelőinek vers- és mesegyűjteményei, a magyar néprajz jeles kárpátaljai képviselőinek népmesegyűjteményei. Egyre nagyobb jelentőségű a Tankönyvtanács tevékenysége a főiskolai jegyzetek kiadása terén, melyek közül minden kiadványt eljuttatnak az iskolai könyvtárakba is, ahonnan tanárok és diákok egyaránt kikölcsönözhetik.

Tudniillik a tankönyvtanács feladatának tekinti az iskolai könyvtárak fejlesztését, a könyvvállomány gyarapítását, a könyvtárosok munkájának hatékonyabbá tételét. Fel-

adatkörébe tartozik az iskolák technikai eszközökkel való ellátása. Eddig a magyar oktatási intézményeknek 205 számítógépet, 91 nyomtatót, 24 fénymásolót, 31 videomagnót, 23 televíziót juttatott el. Az Irisz Sulinet program támogatásával 6 középfokú tanintézet számára tette lehetővé az Internet-hozzáférést. Sajnos az Internet-előfizetést a továbbiakban – az alapítványi támogatás megszűnése miatt – nem tudják biztosítani, a tanintézetek saját magukra vannak utalva. 2002 karácsonyára minden kárpátaljai magyar tannyelvű iskolába járó első osztályosnak tanszerekkel megtöltött iskolatáskát ajándékozott az Apáczai Közalapítvány támogatásával.

A kárpátaljai magyar szervezetek anyanyelvi oktatásért folytatott küzdelmének kétségtelenül legnagyobb sikere a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola létrehozása és működésének Ukrajna államilag elismert felsőoktatási intézményrendszerébe való beépítése. A főiskola létrehozásának folyamata a Kárpátaljai Magyar Főiskolaért Alapítvány (KMFA) létrehozásával kezdődött 1983-ban. A teljes egészében magyar nyelvű főiskolai képzés a Nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola kihelyezett tagozataként Beregszászi Speciális Tanárképzés néven indult meg, mivel a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (kezdetben ez volt a tanintézmény neve) hivatalos működési engedélyét csak 1996 szeptemberében sikerült megszerezni. Tehát a KMTF első hivatalos tanévnyitója 1996 szeptemberében volt.

Fontos szerepet tölt be Kárpátalja magyarságának kulturális életében a főiskola könyvtára. A főiskola indulásakor a Duna Televízió gyűjtést szervezett, s abból állt össze a kezdeti állomány, s azóta folyamatosan bővül, alapítványi, pályázati pénzekből. Magánszemélyek és intézmények is rendszeresen támogatják a könyvtárat. Jelenleg kb. 35 ezer kötetnyi a könyvállományunk.

A 90-es évek elején bekövetkezett politikai változások a könyvtárak számára is fordulatot hoztak, lehetővé vált, hogy a könyvtárosok változtassanak az addig rájuk erőszakolt munkamódszereiken, s nyitottabbá váljanak. De sajnos feltárult a korábbi időszakokból öröklött szomorú valóság is. A könyvtárainkban a magyar könyv-, és dokumentumállomány mellett, hogy hiányos, nagy része elavult, illetve elhasználódott. Sok könyvtár helyhiánnyal küzd, vagy nem megfelelő, fűtés nélküli helyiségben működik. Nem megfelelő a polcrendszer, nehezen megoldható az állományvédelem. Hiányzik a magyar nyelvű szaksajtó, nincs magyar nyelvű állománygyarapítás.

Pedig az iskolai könyvtárak története bizonyítja, hogy az iskolai könyvtárt az oktatás állapota, működése, szükségletei határozzák meg. Mindenkor az iskola megrendelése szerint alakította állományát, belső szervezetét, szolgáltatásait. Jelene és jövője a szerint határozható meg, hogy tartósan nem maradhat le az oktatásügy fejlődésétől. Az iskoláskorúakat ellátó könyvtárnak számos feltétele van: minél több gyerek tudja használni, létrejön a korosztálynak szánt irodalom, bővüljön a lélektani-pedagógiai ismereteket adó állomány. Mivel az iskolában folyó tervszerű és szisztematikus ismeret-, tudásszerzés és személyiségfejlesztés speciális könyvtárt igényel. A könyvtár az iskolában folyó munka eszköze és színtere, munkakönyvtár mind a pedagógus, mind a diák számára. Fontos és sajátos feladatuk a tanulók felkészítése az önálló könyv-, és könyvtárhasználatra, illetve az iskola oktatási-nevelési tervének keretében történő minden ilyen jellegű tevékenységben való közreműködés (tanórák tartása a könyvtárban, bevezetés a könyvtárhasználatba stb.).

A modern iskolai könyvtárnak nem csak a könyvekkel, folyóiratokkal s más írásos-nyomtatásos dokumentumokkal kell rendelkeznie, hanem az elektronikus információhordozóknak ugyancsak helyük van a könyvtárakban. Ezért célul tűztük ki, hogy

minden könyvtárban legalább egy számítógépnek kellene lennie. Addig is, amíg a gépek rendelkezésre nem állnak, a könyvtárosok nyári továbbképzéseken sajátítják el használatukat, ismerkednek az alapfogalmakkal, alapismeretekkel.

Súlyos gondot jelent, hogy nem volt és jelenleg sincs magyar nyelvű könyvtárosképzés Kárpátalján. Ennélfogva nincs elegendő szakképzett magyar könyvtáros. A 90-es években lezajlott létszámcsökkentések után a legtöbb könyvtárban szakképesítéssel nem rendelkező, de magyar származású vagy a magyar kultúrát jól ismerő alkalmazott dolgozik. De szeretném megjegyezni, hogy a sok éves vagy évtizedes tapasztalat, a lelkesedés számos tekintetben pótolhatja a végzettség hiányát. Hosszabb távon azonban mindenképp hasznos lenne, hogy legalább a nagyobb állománnyal rendelkező könyvtárak mindegyikében szakképzett, korszerű tudással rendelkező könyvtáros-informatikus végezze feladatát.

A szakmai konferenciák, értekezletek, továbbképzések mindenképpen erősítik a nyelvi kötődéseket, a magyarságtudatot, és kitágítják a szakmai látóhatárt. Lehetővé válik, hogy a dolgozni tudó és akaró határon túli könyvtárosok is hasznos munkákat végezzenek. Sokat jelent számunkra egy-egy baráti találkozón való részvétel, ahol megismerkedhetünk magyarországi könyvtárakkal. Sok újat, érdekeset tanulunk az itteni kollégáktól, amit aztán otthon is hasznosítani tudunk a munkánk során. Igaz, nekünk nagyon kevés metodikai anyag áll rendelkezésünkre. Amit a legjobban fájjalunk az az, hogy az ajánlott könyvek nagy része hiányzik az állományból, így leginkább magunkra hagyatkozhatunk a vetélkedők vagy irodalmi játékok összeállításában.

Az iskolai könyvtárosok munkájának jobb szervezhetősége és együttműködése érdekében 2002. januárjában felhívást tettek közzé a „Közoktatás” című lapban (Dr. Orosz Ildikó a II. Rákóczi Ferenc KMF elnöke és Gönczy Sándor a Tankönyv- és Taneszköztanács elnöke javaslatára), hogy 2002. február 16-án várjuk mindazokat a magyar iskolai könyvtárosokat, akik részt kívánnak venni egy szakmai konferencián. Közel harmincan jelentkeztek, s megállapodtunk abban, hogy a további sikeres együttműködés érdekében hozzunk létre egy szervezetet. Így megalakítottuk a Kárpátaljai Magyar Iskolai Könyvtárosok Információs Egyesületét. Ez a szervezet az oktatási intézmények könyvtárosait egyesíti. Célja az iskolai könyvtárak egymás közötti kapcsolatainak kiépítése, ami a könyvek esetleges cseréjét teszi lehetővé, amennyiben valamelyik könyvtárban főlegesen tankönyvek vannak, amelyek más iskolákban esetleg égetően szükségesek. Másik célja a könyvtárosok továbbképzésének szervezése, a könyvtári munka korszerűsítése, a nyomtatott információhordozók mellett más, például digitális információhordozók megjelenítése az iskolai könyvtárakban. Ezen a területen még csak a kezdeti lépéseket sikerült megtenni. A könyvtárosok rendszeres továbbképzése 2002. júliusában kezdődött, amikor az iskolai könyvtárosok számítógépes ismereteket adó továbbképzésen vettek részt azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a lehetőségek függvényében fokozatosan áttérünk a számítógépes adatkezelésre a kárpátaljai magyar oktatási intézmények könyvtáraiban. Jelenleg számítógépes nyilvántartási és adatkezelési rendszer csupán a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, valamint a Pedagógusszövetség könyvtárában működik. A tanfolyamon szakelődőként résztvevő magyarországi könyvtári szakemberek közreműködésével elindult a közvetlen kapcsolatfelvétel kárpátaljai és magyarországi könyvtárak között a Kölcsény programban rejlő lehetőségek kiaknázására. Az érdeklődés a Kárpátaljai Nyári Kölcsény Pedagógusakadémia továbbképzései iránt évről-évre fokozódik, az elő-

adások színvonala folyamatosan nő, az előadók köre egyre rangosabb személyiségekből tevődik össze.

Hisz ahhoz, hogy a könyvtáros jól teljesítsen, és jó közérzete legyen, bizonyos elvárásainak is teljesülniük kell. Mindannyian igényeljük az egzisztenciális és szociális biztonságot, a megfelelő bérezést és egyéb anyagi vagy más juttatásokat, kedvezményeket. Vannak szociális szükségleteink, igényeljük a követelményeket támasztó, de védelmet is nyújtó intézményvezetést, a szűkebb-tágabb szakmai közösségek inspiráló légkörét, a szakmai közélet lehetőségét. Igényeljük az előmeneteli lehetőséget, belátható pályaképet.

A kárpátaljai magyar iskolák könyvtárainak és könyvtárosainak segítésére a Pedagógusszövetség négy regionális könyvtárt működtet, ahol a könyvtárosok beszerezhetnek olyan könyveket is saját könyvtáruk időszakos használatára, amelyek az ő könyvtárukból hiányoznak, de igény van rá a pedagógusok körében is. Egyébként a tanárok egyénileg is gyakran keresik fel ezeket a könyvtárakat. A regionális könyvtárak Csappon, Munkácson, Nagyszőlösön és Aknaszlatinán működnek. A Beregszász vonzáskörében működő pedagógusok és iskolai könyvtárosok számára a KMPSZ központi könyvtára látja el ezt a feladatot.

A kárpátaljai iskolai könyvtárak könyvállományának gyarapítását a továbbiakban is főleg az anyaország segítségével reméljük. Nagy hiány van az iskolai könyvtárakban mesekönyvekből, ifjúsági irodalomból. Márpedig egy kisiskolás olvasás iránti igényét csak ilyen könyvekkel lehet felébreszteni. Az a tanuló pedig, aki gyermekkorában nem válik olvasóvá, felnőtt korában sem igényli a könyvek társaságát. Tudjuk, változtatni ezen a helyzeten nagyon nehéz, mert ha mindegyik könyvtárba egy mesekönyvből csak egy példányt juttatnánk el, akkor is mindegyik kötetből száz példányra lenne szükség.

Az iskolai könyvtárakkal, a Pedagógusszövetség munkájával kapcsolatban elmondottak nem valósulhattak volna meg a Magyar Köztársaság Oktatási Minisztériuma, az Illyés Közalapítvány, a Kölcsey Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Apáczai Alapítvány, az Országos Széchényi Könyvtár, valamint magánszemélyek és sok más szervezet támogatása nélkül, amiért sokadszor és ismételten köszönetet mondunk. Nagyon fontos az a módszertani és emberi segítség, amit a nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár nyújt továbbképzések és egyéb szakmai fórumok formájában. Kiemelten mondunk köszönetet Vraukóné Lukács Ilonának, aki időt és fáradságot nem ismerve támogat bennünket.

Befejezésül csak arra tudok hivatkozni, hogy az önhibájukon kívül az anyaország határain túl rekedt nemzetrészek megmaradása az egész magyar nemzet közös ügye, amit lehetőségei függvényében a nemzet minden egyes tagjának egyénileg és közösségekben is szívvel-lélekkel támogatni kell.